

Nádor Orsolya

BÚCSÚ SZÉPE GYÖRGYTŐL (1931–2012)¹

Hogyan is lehetne méltóképpen búcsút venni Szépe György tanár úrtól? Talán az a legjobb, ha először őt magát idézzük arról, hogyan is került kapcsolatba a magyarral mint idegen nyelvvel.

„Ha jól emlékszem, akkor az első találkozásom magyarul tanuló nem magyar anyanyelvűekkel az ötvenes években volt, amikor öt kínai diák érkezett a budapesti bölcsészkarra. Négy fiú volt (ezekből diplomata lett) és egy lány: Su-Mi, akiből később a pekingi magyar tanszék vezetője lett. Angolul beszélgettünk; ők azonban már valamit tudtak magyarul. Ott világosodott meg előttem, hogy a magyar mint idegen nyelv tanítása egy külön szakma is lehet, s ezt gyakorolhatják nem magyar anyanyelvűek is.

Személy szerint a legelső nem magyar anyanyelvű „tanítványom” Wolfgang Steinitz professzor volt 1956 nyarán. Az akkor már világhírű finnugor nyelvész a harmincas években, diákkorában már sokat tanult magyarul, eseményekben gazdag élete során azonban ez a tudás eléggé elhalványodott. Nekem kellett felújítanom ezt a tudást. A módszerem egyszerű volt. Nyelvészetről beszélgettünk, és együtt alakítottuk ki egy magyar akadémiai előadásának magyar nyelvű szövegét. Ez a feladatot csak annyiban tekintettem nyelvészeti jellegűnek, amennyiben beszélgetésünk témája leginkább a fonológia volt: ha csak lehetett, magyarul beszéltünk, ha ez nem ment, akkor automatikusan németre fordítottuk a szót (ezáltal persze én meg a német nyelvészeti terminológiát tanulgattam)./.../

Steinitz révén ismerkedtem meg 1959-ben Roman Jacobsonnal, majd Jacobson révén fordult az érdeklődésem Lotz János munkássága felé. Lotzcal azonban csak 1964-ben találkoztam, amikor a Ford Alapítvány megbízásából Budapestre jött. Az 1964/65. tanév őszi szemeszterét a Columbia Egyetemen töltöttem; időm nagy részében a nyelvtudományi profilomat igyekeztem bővíteni. Egy kanyarral azonban elindultam a MIH felé is.

Megismerkedtem először Juhász Ferencsel, aki az egyetem urali programjában és az American Language Center-ben is tanított; az elsőben amerikaiakat tanítottak magyarra, a másodikban mindenkit angolra. Ennek a központnak a vezetője Willam Nemser professzor volt, aki később a magyarországi angol – magyar kontrasztív nyelvészeti kutatási témának a tanácsadója lett. Mindketten Lotz János tanítványainak számítottak. Ez abban is

¹ Az emlékezés eredetileg a Nyelvtudományi Intézet honlapján jelent meg. Itt most Szépe György egy olyan írásával egybefűzve közöljük, amelynek részlete a professzor úr meghatározó „hungarológiai élményét” eleveníti fel.

megnyilvánult, hogy amikor az angol mint idegen nyelv tanárait képezték (ez volt ennek a „szuper-lektorátus”-féle intézménynek a legmagasabb szintű tevékenysége), akkor mindig a magyar volt az a nyelv, amelyet kezdőként tanultak a diákok abból a célból, hogy most már szakemberként figyeljék meg: hogyan is történik az idegen nyelv tanulása. Egyébként magam is belekóstoltam a központ munkájába, továbbá az egyetemen és a metropolisban levő egyéb olyan akciókba, amelyek a külföldi (nem angol anyanyelvű) hallgatók és ösztöndíjasok beilleszkedését segítették.

Ettől kezdve Lotz János hatására „nyelvészeti horizontom” részévé vált a magyar mint idegen nyelv témája, ezzel kapcsolatban a hungarológia, illetve a nyelvfenntartás (elsősorban az amerikai magyar nyelv fenntartása). Ehhez még hozzájárul a kontraszív nyelvészet.

Az 1966/67. tanév tavaszi félévében visszahívtak a Columbia Egyetemre magyar tantárgyakat tanítani; ekkor ott már Robert Austerlitz volt a professzor. Ennek során tanítottam magyar nyelvet is. Legértékesebb tapasztalatom az volt, hogy legalább háromféle csoportot kellett szerveznem a magyart tanulók motivációja szerint: (a) az egyik csoport nyelvésznek (finnugor vagy általános nyelvésznek) készült; (b) a másik csoport magyar származású volt, és magyar műveltség megszerzésére törekedett; (c) a harmadik csoport pedig a kelet-európai térséggel való foglalkozásra készült (diplomataként vagy tudósként: politológus, történész vagy folklorista pályára készülve). A nyelvészek hallgatták a magyar nyelvészeti kurzusomat is; a diplomáciai, illetve társadalomtudományi kutatói stb. pályára készülőök pedig a magyar civilizációval foglalkozó kurzusomat vették fel (ezt az egyetem kelet-európai központjának keretében hirdették meg). – Ekkor kezdtem foglalkozni a külföldiek számára készült magyar nyelvkönyvekkel is.”

(Részletek Szépe György: A magyar mint idegen nyelv / hungarológia koncepciójának kialakulása a munkám során című írásából. In: Szépe György 2001. *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Iskolakultúra: Pécs, 179–181.)

A fenti néhány sort azért választottam, mert rávilágít arra, amit Szépe György tanár úr nekünk, a tanítványainak is mindig megpróbált átadni: nem kell félni a „nagy emberek” társaságától, hanem meg kell tanulni tőlük a lehető legtöbbet; a nyelvtanulás, a folytonos önművelés, a „tudományos horizont” szélesítésének fontosságát; az új feladatokra, kihívásokra való nyitottság szerepét a kutatói pálya alakulásában. Szépe György mindig minden új ismeretre nyitott volt, nem kötelezte el magát egyetlen rész-tudományterület mellett sem, de az általa művelt tudományterületeket sikeresen kapcsolta egybe, s szerényen „hasznos nyelvészettnek” nevezte, amivel foglalkozott.

A magyar mint idegen nyelv és a hungarológia hazai művelésében megkerülhetetlen Szépe György életműve. Éder Zoltánnal szinte egyazon időben, a nyolcvanas évek elején alkotta meg a *magyar mint idegen és mint második nyelv* tipológiáját, és követke-

zetesen dolgozott azon, hogy ez a terület bekerüljön az akkor még szintén alig ismert alkalmazott nyelvészet elfogadott kutatási témái közé.

A magyar mint idegen nyelv, vagy ahogy ezt megelőzően nevezték: magyar nyelv külföldieknek – hosszú ideig csak a nyelvtanítást jelentette. Lelkes, nyelveket beszélő fiatalok próbálták meg kitalálni, mit és hogyan érdemes tanítani a nyelvünkkel ismerkedő külföldieknek. Senki sem tanulta az egyetemen, mindenki a gyakorlatban vált nyelvmesterré.

Az első elméleti összegzést, a magyar nyelv tipológiáját, amint fentebb említettem, Szépe György alkotta meg 1981-ben. Nyolc alapkategóriát állított fel, amelyekben a földrajzi és motivációs szempontokat, valamint az egy- és kétnyelvűséget, az idegenséget és származást, a sztenderd és diglosszia kettősségét is figyelembe vette. Konklúzióként „a magyar mint idegen és mint második nyelv” megnevezést javasolta, ami csak hosszúsága miatt nem lett a mindennapi szakmai szóhasználat része, viszont tükrözi mindazt, amit ennek a fogalomnak a tartalma rejt: az interdiszciplinaritást – ezen belül a nyelvpedagógiai, a szociolingvisztikai, dialektológiai és nyelvpolitikai aspektust.

Nyelvpolitikai olvasmányai és kiterjedt nemzetközi kapcsolatai, részvétele a modern Európa nyelvi jogi dokumentumainak megformálásában, ráirányították a figyelmet a kevésbé ismert nyelvek oktatáspolitikájára, benne a magyar mint kisebbségi anyanyelv, mint idegen- és mint második nyelv tanításának vitás kérdéseire is. Több doktoranduszát – köztük a jelen emlékezés szerzőjét is – kutatásokra ösztönözte a magyar mint idegen nyelv, a kisebbségi nyelvek, a nemzetiségi-, valamint a környezeti nyelv mélyebb megismerése érdekében.

A diszciplínák súlyát, külső megítélését befolyásolhatja az, hogy van-e mögötte intézményi háttér. Szépe György maradandót alkotott az intézményesítés területén is. A nyolcvanas évek utolsó harmadában Pécsen elindította a „magyar mint idegen nyelv / hungarológia” speciálkollégiumot (így, ferde vonallal jelezve a két terület szoros összetartozását és átjárhatóságát), amelyből aztán kinőtt a szak és a specializáció. Amikor kiderült, hogy a *csak* idegennyelv-szakosokat kizárta a minisztériumi döntés a szakos képzésből, széttárta a kezeit, „hát, kérem... – mondta – akkor megtartjuk a specializációt is, legfeljebb majd megtanítjuk nekik azt, ami a magyar szakból hasznos lehet. Lesz egy külön modul is. Ezt magamra vállalom.” Így jött létre Szépe György, Szűcs Tibor és Giay Béla közös munkája nyomán az első modulrendszerű hungarológiai tanárképzési program. Pontosan tudta, hiszen külföldi ösztöndíjasként is, az UNESCO megbízásából sokat utazó szakértőként, majd a Rutgers Egyetem Fulbright-professzoraként is megtapasztalta, mire van szüksége egy leendő magyarnyelv-tanárnak: a magas szintű idegennyelv-tudáson (sőt *több* nyelv tudásán), a nyelvészeti és kulturális ismereteken, biztos tárgyi tudáson kívül azokra a módszerekre, amelyekkel a tudás élvezetesen juttatható el a diákokhoz.

A képzés csúcsa az alkalmazott nyelvészetet középpontba állító pécsi Nyelvtudományi Doktori Iskola „magyar mint idegen nyelvi” elágazása lett.

Szépe tanár úr, aki oroslánrészt vállalt a legmagasabb képzési szint kidolgozásában, ezzel a döntéssel rangot adott nemcsak az alkalmazott nyelvészetnek, hanem ezen belül a minden érintett tudományterület partvonalára szorult magyar mint idegen nyelv /hungarológia művelőinek is.

Az alkalmazott nyelvészeti konferenciák – később kongresszusok – állandó munkacsoportja lett a magyar mint idegen nyelvi szekció, az előadások kötetben is megjelentek, így széles körben ismertté válhattak.

Szépe György meggyőződése volt, hogy a tudományterület rangját növeli, ha van saját szakmai folyóirata, tehát létre kellett hozni a magyar mint idegen nyelvi és hungarológiai oktatás periodikáját – így jött létre 2000-ben a pécsi Hungarológiai Évkönyv.

A 2011-ben megjelent 12. szám a Tanár úr 80. születésnapját köszöntötte. A szerzők mindegyike vallott néhány sorban arról is, hogyan találkozott először az ünnepelttel, milyen szakmai-baráti segítséget, útmutatást kapott. Van, aki más tudományterület művelőjeként építette be nézőpontjai közé a magyart mint idegen nyelvet; van, aki pályája indulását köszönheti annak, hogy a Tanár úr felfedezte benne a gondolkodó embert, a tehetséges kutatót; van, akit egy új, Magyarországon addig ismeretlen diszciplínával ismertetett meg. Jó, hogy tavaly személyesen köszönhattük őt Pécsen és köszönhattuk meg mindazt, amit Szépe György adott a hozzá ezer szállal kötődő nyelvész nemzedékeknek.

Emlékét megőrizzük, tanításait továbbadjuk.